

VÁRKONYI GÁBOR

Angol békeközvetítés és a lengyel–török tárgyalások a tizenöt éves háború időszakában

(1593–1598)¹

1598 nyarán Henry Lello konstantinápolyi angol rezidens egy rövid, de rendkívül fontos diplomáciai dokumentum angol szövegét továbbította Londonba. Az irat az 1593-tól folyamatosan zajló lengyel–török tárgyalások végső szakaszában benyújtott és az Oszmán politika által elfogadott lengyel szerződéstervezet pontjait tartalmazta. A tárgyalások sikerét bizonyítja, hogy a Lengyel Királyság és az Oszmán Birodalom között 1598. augusztus 4-én megszületett az a szultáni szerződéslevél, amely az új szultán, III. Mehmed és III. (Wasa) Zsigmond lengyel király kapcsolatát rendezte.²

A 16–17. századi Magyarország történetének kutatói előtt nem kétséges, hogy mind-abbban ami ebben a korszakban a Kárpát-medencében, a Magyar Királysággal történt, a Lengyel Királyság külpolitikájának is jelentős szerepe volt. Mégis, máig nem készült el az az elemző munka, amely nem egyszerűen a kora újkori lengyel–magyar érintkezéseket vizsgálná – ezeket természetesen már részleteiben feltérképezte a magyar történetírás –, hanem a lengyel külpolitikának a kor magyarországi eseményeire gyakorolt hatását venné górcső alá. Tanulmányunkban, elsősorban angol források alapján, az 1593–1598 közötti években folytatott lengyel–török tárgyalásokat fogjuk áttekintetni. Vizsgálódásaink a magyarországi háború kezdetétől az 1598 augusztusában megkötött oszmán–lengyel szerződésig terjednek. Úgy gondoljuk, hogy ez a szerződés nemcsak a Magyarországon zajló tizenöt éves háború menetét befolyásolta, hanem sok szempontból a későbbi évtizedek magyarországi és erdélyi eseményeire is hatással volt. Megállapításainkat elsősorban Edward Barton és Henry Lello konstantinápolyi angol követek jelentéseinek elemzésére alapozzuk.

Lengyelország a 16. század kezdetén Kelet-Európa jelentős hatalma. Uralkodó családja – az eredetileg litván származású Jagelló dinasztia – viseli a magyar és a cseh királyi koronát is – igaz, 1526-ban, a mohácsi csatátéren II. Lajossal együtt e két királyság egy szempillantás alatt elveszett a Jagellók számára. A Magyarországgal kapcsolatos Mohács utáni lengyel politika értékelése még várat magára, de az tény, hogy a lengyel közvetítési kísérletek mind Habsburg Ferdinánd és Szapolyai János, másrészt Szapolyai és Szulejmán között csak részikereket eredményeztek. I. (Öreg) Zsigmond lengyel király figyelmét és katonai erejét 1507-től folyamatosan lekötötte a Litvániát támadó Moszkvai Nagyfejedelem-ség. Ráadásul I. Miksa német-római császár, mindemellett, hogy a Német Lovagrend nyíltan támogatta a lengyel király ellenében, 1514-ben szövetséget kötött III. Vaszilij moszkvai nagyfejedelemmel is. Vaszilij cserébe megígérte a lovagrend támogatását. Ebben a külpolitikai harapófogóban érthető, hogy Lengyelország nem szívesen keveredett volna

¹ Kutatásainkat az F 024016 számú OTKA pályázat támogatásával végeztük.

² Dariusz Kolodziejczyk: Ottoman-Polish diplomatic relations (15th–18th century): an annotated edition of 'ahdnames and other documents. Leiden-Boston-Köln, Brill, 2000. 313–323. (Kolodziejczyk, 2000.)

fegyveres konfliktusba az Európában energikusan terjeszkedő Oszmán Birodalommal. A Habsburgokkal szemben Lengyelország az 1524-ben megkötött francia szövetségben keresett támaszt. Mivel ugyanebben az időben épültek ki a francia–oszmán kapcsolatok, ez is arra ösztönözte a lengyel politikát, hogy I. Szulejmán szultánnal a béke fenntartására törekedjen. Az 1533-ban megkötött „örök béke” az elkövetkező egy évszázadra meghatározta a Lengyel Királyság és az Oszmán Birodalom kapcsolatát.³ „A jó és hosszútávú barátságról, amelyet a mi Fényes Portánkkal helyesnek véltél fenntartani, s fiaink is tartásák majd meg, egy írást kértél, hiszen sokat látott és nagy tapasztalatú vagy, és hosszútávú barátság van mögöttünk örökre: Te és mi jóban leszünk, mint ahogy a múltban is barátságot tartottunk és jó akarattal voltunk egymás iránt. [...] A mi részünkről ezt a barátságot mindvégig megőrizzük az egyetlen igaz Istenért, aki az eget és a földet teremtette, és atyáink és őseink lelkéért – a mi részünkről a barátságot és a békét meg fogjuk tartani.”⁴

A helyzet a Német Lovagrend behódolása (1525), és a Lublinban létrejött lengyel–litván unió (1569) után sem változott lényegesen. Lengyelország továbbra is a Baltikumban igyekezett erősíteni pozícióját a *Dominium Maris Baltici* koncepció jegyében, így sorozatosan keveredett konfliktusba és háborúba előbb a Moszkvai Nagyfejedelemséggel, majd később Svédországgal. Az Oszmán Birodalommal folytatott politikáját éppen ezért továbbra is a béke megőrzésének szándéka vezette. Lengyelország látványosan távolmaradt a 16. század utolsó évtizedében kibővített, magyar terminológia szerinti tizenöt éves háborútól is.

Ez a sommásan előadott politikatörténeti összefoglalás a Lengyel Királyság törökökkel szemben képviselt békepolitikájáról túlságosan is egyszerű lenne, ha nem létezett volna egy „másik” Lengyelország, amely háttérját biztosított Szapolyai Jánosnak, akivel ha talán később is, de a Jagelló család dinasztikus kapcsolatot létesített. Befogadták fiát, a választott magyar királyt, aki nagyapja nevét felvéve János Zsigmond néven érte el, hogy a keleti Magyar Királyságból létrejött Erdély és a hozzákapcsolt magyarországi „Részek” fejedelme legyen. Lengyelország neve a 16. századtól folyamatosan szerepelt a török ellenes nemzetközi koalíció lehetséges tagjai között.⁵ A magyar történetírás is sokszor hangsúlyozta, hogy Báthory István lengyel király nagy ívű távlati terve a kelet-európai államok, Lengyelország, Oroszország, Erdély, Moldva és Havasalföld összefogását állította a török ellenes keresztény koalíció középpontjába.⁶ Talán a lengyel politikai közvélemény egy részének véleményét is kifejezték Stanisław Orzechowski (1513–1566) lengyel humanista nagy hatású művei. 1543-ban a *De bello adversus Turcas suscipiendo* című oratiojában a török elleni háború szükségessége mellett érvelt.⁷ 1544-ben Zsigmond lengyel királyhoz címzett irata már *Turcica Secunda* alcímmel jelent meg. Mind a két írás rendkívül gyorsan elterjedt nemcsak Lengyelországban, hanem Magyarországon is, és a török ellenes harc propagandájának meghatározó dokumentumaivá váltak. Kiadták őket 1551-ben, a tizenöt éves háború idő-

³ Az 1533-as lengyel–török békeszerződés latin nyelvű másolata megtalálható: Bécs, Haus-, Hof- und Staatsarchiv Polen I. 2. 1531–1534. A békét előkészítő levelezést valamint a békét megerősítő királyi oklevelet kiadta: Kołodziejczyk, 2000. 230–233.

⁴ „...de la bona e longa amicitia, che con la nostra ecelsa porta aveti avuto teneti giesto (mengierendo) si abia a mantener per li nostri fioli desendenti, ne aveti richiesto capitolo in scrittura, adoncha, perché seti persona di etade e di esperientia molta e per l'amicitia longa ch'è tra voi e noi senpre: Che noi saremo sani, chome per il'pasato manteremo l'amicitia e benivolentia,...” I. Szulejmán athnáméja I. Zsigmond számára 1533. jan. 28–26. Egykorú olasz másolat. Kołodziejczyk, 2000. 231.

⁵ R. Várkonyi Ágnes: Török világ és magyar külpolitika. in R. Várkonyi Ágnes: Magyarország keresztútjain. Tanulmányok a XVII. századról. Budapest, 1978. 181., Bóka Éva: Európa és a török (Válogatás a török hatalom megdöntésére született 16–17. sz-i tervekből). Világtörténet 1983/2. 84–105. (Bóka, 1983)

⁶ Bóka, 1983, 90.

⁷ Waldapfel József: Magyarország sorsának XVI. századi lengyel visszhangjához. Egyetemes Philológia Közöny 1940. II. 198–211. (Waldapfel, EPhK. 1940)

szakában kétszer is, 1590-ben és 1594-ben. De, talán a legizgalmasabb az, hogy a *De bello adversus Turcas suscipiendo*-t 1663-ban Bécsben, Mattheus Cosmerovius nyomdájában Nádasdy Ferenc országbírónak ajánlva, az ő támogatásával ismét megjelentették.⁸

Mindezeket figyelembe véve is a 17. században Zrínyi Miklós a következőképpen vélekedett a lengyelekről: „Lengyel egyik szomszédunk; de ettől nem várhatunk semmi segítséget, mert ő maga is ez elmúlt hadakozásában megerőtlenedett, mert most is muszkvátul békével nem hagyattatik, mert Svéciátul nem oly securus, hogy más gondolatokat csinálhasson, mert a tatárnak szomszédságában vagyoni, mert a kozákkal nem úgy complanálta dolgait, hogy bizodalmas légyen benne, mert a törökkel békessége vagyoni, és (a mint ők mondják) ugyan beneficiumokkal is obstringálta török a lengyeleket ez elmúlt hadakozásokban a tatár segítségével, mert ennek a respublicának nincsen igyekezeti sem az új jó hírnök, sem az országoknak keresésére, sem acquisitiójára, hanem a maga békével való maradására. Lengyelben azért nincs mit remélnenünk.”⁹ Zrínyi sok igazságot tartalmazó, de talán túlságosan is sarkított véleményének értékelésekor figyelembe kell vennünk, hogy a horvát bán célja a kor elvárásainak megfelelő magyar haderő felállítása volt, és ennek érdekében akarta az ország politikusainak egyetértését, közösségvállalását erősíteni.

Egymásra utaltság és önálló regionális politikai érdekek állandó találkozása és ütközése jellemezte a Magyar és a Lengyel Királyság, de az Erdélyi Fejedelemség politikusainak véleményét, tevékenységét is. Talán ezért is figyelhető meg a tudományos elemzésekben is hasonló kettősség. Waldapfel József a közös érdekek fel nem ismerése miatt korholta a 16. századi lengyel politikát. Az Oszmán Birodalommal nagy igyekezettel fenntartott békéről egyenesen úgy ír, hogy a lengyelek „kétes értékű szerződések mögött” bújnak meg.¹⁰ Bárdossy László sem kíméletesebb a lengyel politika értékelésekor: „A lengyel király fanyar kedvetlenséggel nézte: hogyan tarthatná magát távol az únt rokon bajaitól.”¹¹ A közelmúlt történetírása már sokkal árnyaltabban fogalmaz: „Lengyelország mindenáron igyekezett a békét fenntartani Isztambullal, de Lengyelország nem fekszik az oszmán hódítás országútaján, nem dül benne polgárháború, és nem osztották még meg külhatalmi érdekek. Zsigmond király jól látta, ami a Visztula partján egyszerű, az a Duna mentén kiszámíthatatlan veszélyekkel jár.”¹² Szokolay Katalin megállapítja, hogy II. Lajos ugyan nem kapott segítséget I. Zsigmondtól, és itt elsősorban katonai segítségre kell gondolnunk, de a Jagelló országok közösségében volt valami teljesen szokatlan: „Mégis ez, a XX. században igen felkapott »Jagelló-gondolat«-nak nevezett jelenség olyasvalamit fejezett ki, amellyel a korabeli Európában nemigen lehetett találkozni. Különböző népek, vallások, kulturális és civilizációs hagyományok békés együttélését, legalábbis a viták nyugodtabb rendezését, területi gyarapodást, és védelmet a keletről jövő török veszedelemmel szemben”¹³ Kelet-Közép-Európa uralgó családjai közül valóban a Jagelló dinasztia volt az utolsó, amely ebből a térségből származott, pontosan ismerte a régió etnikai, kulturális sokszínűségét, tisztában volt a régió országainak társadalmi, politikai problémáival és figyelembe vette az egyes országok külpolitikai törekvéseit, elkötelezettségeit is. Ebből a szempontból érthető és megmagyarázható az, amit Norman Davis a londoni School of Slavonic and East European Studies lengyel történelemmel foglalkozó professzora I. Ulászló magyar és lengyel király 1444-es tragikusan végződő török elleni hadjáratával kapcsolatban kritikával említ, hogy ez a vár-

⁸ Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára, Apponyi Hungarica 1725

⁹ Zrínyi Miklós: Az török áfium ellen való orvosság, avagy az töröknek magyarral való békessége ellen antidotum. in Klaniczay Tibor (főszerk.) Kovács Sándor Iván (szerk.): Zrínyi Könyvtár I. Zrínyi Miklós prózai művei. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. 211–212.

¹⁰ Waldapfel, EPhK 1940. 201.

¹¹ Bárdossy László: Magyar politika a mohácsi vész után. Holnap Kiadó, Budapest, 1992. 47.

¹² R. Várkonyi Ágnes: Három évszázad Magyarország történetében I. Korona Kiadó, Budapest, 1999. 34.

¹³ Szokolay Katalin: Lengyelország története. Balassi Kiadó, Budapest, 1997. 42.

nai expedíció inkább volt magyar, mint lengyel érdek.¹⁴ Davis is leszögezi – és a török ellen hadjáratot vezető Ulászló király politikájának kritikája ezzel válik teljessé –, hogy a 16. századi lengyel külpolitika alapelve az Oszmán Birodalommal fenntartott béke következetes megőrzése volt.¹⁵ Ami tehát Magyarország számára létkérdés volt, nem feltétlenül felelt meg a lengyel érdekeknek, összegezhethetnénk Davis értékelését. Azt azonban nem felejtethetjük el, hogy az Oszmán Birodalommal szemben képviselt lengyel békepolitika 1526 után, a Jagellók közép-európai hatalmának összeomlása után erősödött fel.

Az 1590-es években II. Rudolf császár és III. Murád szultán Magyarországon folytatott háborúja a lengyel békepolitikát is próbára tette. Edward Barton 1593. december 23-án küldött jelentése szerint Szinán pasa nagyvezír a lengyel királyt azok között a fejedelmek között sorolta fel, akik a háborúban a német-római császár mellett állnak: „*Szinán pasa különböző fejedelmekről küldött tájékoztatást a Nagyúrnak, akik, ahogy állítja, a német császárt támogatják ebben a háborúban, ezek között legfőképpen az erdélyi fejedelmet, a lengyel királyt és Velencét vádolja ezzel.*”¹⁶ Az érdekes információt küldő Barton 1588-tól vezette a konstantinápolyi angol követséget. Első komoly diplomáciai tevékenysége is – talán nem véletlenül – az 1589–90-es lengyel–török tárgyalásokhoz kapcsolódik. Már akkor segítette a két hatalom közötti megállapodás létrejöttét.¹⁷ Míg a 16. században alapvetőnek tartott lengyel–oszmán békepolitika 1593-ban már hatvan éves múltra tekinthetett vissza, addig a hivatalos angol–török kapcsolatok éppen tíz éves évfordulót ünnepeleltek.¹⁸ E viszonylag rövid idő ellenére Anglia törökországi követe rendkívül nagy tekintéllyel rendelkezett mind a szeráj pasái és befolyásos politikusai, mind több európai állam isztambuli követe előtt. Az angol befolyás növekedését az Oszmán Birodalom területén semmi sem bizonyítja jobban, mint az angoloknál sokkal korábban, már a század elején a törökökkel kapcsolatot kereső francia politika féltékeny rivalizálása.¹⁹

A 16. század második felében Anglia azonban nemcsak a Földközi tenger keleti vidékein, a levantei térségben keresett új kereskedelmi és politikai partnereket. Ugyanebben az időszakban jelentek meg az angol kereskedők a Baltikumban is. Báthory István lengyel királlyá választását Londonban is figyelemmel kísérték, Lazarus von Schwendi generálisra hivatkozva egy Francis Walsinghamnek küldött angol jelentés 1577 áprilisában a következőképpen jellemezte Báthoryt: „*Báró Lazarus Schwendi sokat gondol Báthory képzettségére, tehet-*

¹⁴ Norman Davis: *God's Playground. A History of Poland*. Oxford, 1981. 164. (Davis, 1981)

¹⁵ Davis, 1981. 144.

¹⁶ „*Sinan Bassa hath sent the Grand Signior information against divers Princes favores as hee sayes of the German Emperour in these warres amongst whom as chiefe hee hath accused the prince of Transilvania the king of Poland the state of Venice.*” Edward Barton William Cecilnek 1593. december 23. British Library Cotton Nero XII. Letter-book of Edward Barton Nr. 6.

¹⁷ Józef Garbacik: *Le relazioni turco-polacche tra XVI–XVII secolo alla luce dei rapporti e dei disaccordi dei baili veneziani a Costantinopoli in Italia, Venezia e Polonia tra Umanesimo e Rinascimento*. Wrocław-Warszawa-Kraków, 1967. 222–224. idézi: Paul Cernovodeanu: *An English Diplomat at War: Edward Barton's attendance of the Ottoman campaign in Central Europa (1596)*. Revue Roumaine d'Histoire, XXVIII. Bucurest, 1989. 429. (a továbbiakban: Cernovodeanu, 1989.)

¹⁸ Bartonra és a konstantinápolyi angol követség létrehozására bibliográfiai hivatkozással is: Várkonyi Gábor: *A konstantinápolyi angol politika a tizenöt éves háború időszakában*. Edward Barton angol portái követ jelentései Konstantinápolyból 1593–1597. *Aetas* 2000/4. 106–123. (Várkonyi, *Ae* 2000/4.)

¹⁹ Az Oszmán Birodalom területén zajló francia–angol rivalizálásra: Niederkorn J. P.: *Die europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II. (1593–1606)*. Wien, 1993. 128–137.; Bóna Eszter: *Európai követek Konstantinápolyban Edward Barton és François Savary de Brèves levelezései alapján*. (kézirat) ELTE Budapest, 2002.

ségére, okos óvatosságára, igyekezetére és éberségére.”²⁰ Báthory megkoronázása után már arról jelentettek az angol ügynökök, hogy a török soha nem látott módon békében van, talán azért, mert Báthoryval Lengyelországot is kezébe kaphatta és egész Sziléziáig megnyílt az út előtte.²¹ Ez azonban nem volt igaz. A török természetesen nem vonult Sziléziáig. Az viszont igaz volt, hogy a most már hagyományosnak mondható békepolitikát az Oszmán Birodalommal szemben Báthory sem törte meg. Hatalmának belső megerősítése, a várható Moszkva elleni hadjárat és a királyságát elismerő oszmán politika természetes következménye volt, hogy lengyel királyként ő is az 1533-as szerződést alapul véve békét kötött a Portával.²² 1577-ben Anglia Gdansk és a lengyel király konfliktusában Báthoryt támogatta. I. Erzsébet a segítséget kérő városnak nyíltan megmondta, hogy mivel a város a lengyel király alá tartozik, akivel Angliát ősi szövetség köti össze, ezért durva és precedens nélküli eset lenne, ha őket támogatná akkor, amikor királyuk ellen fegyverkeznek.²³ Az angolok azonban nem véletlenül kísérték figyelemmel az új lengyel király minden lépését. Talán csak véletlen egybeesés, de ugyanakkor, amikor William Harborne, titkárával, Edward Bartonnal az oldalán 1578 tavaszán már javában készült a nagy utazásra, hogy megbízóik utasítása szerint kereskedelmi szerződést kössenek az Oszmán Birodalommal, Báthory István lengyel király országa egész területén szabad kereskedést biztosított az angol kereskedők számára.²⁴ Mindezek után már természetes, hogy Harborne-ék a Balti-tengeren, Lengyelországon, Moldván át, az akkori Európa peremén jutottak el Konstantinápolyba, ahol kitarító munkával létrehozták a Levantei Kereskedelmi Társaságot, és egyben hivatalos diplomáciai kapcsolatot is létesítettek az Oszmán Birodalommal. A kereskedelmi társaság konstantinápolyi faktora egyben Anglia hivatalos portai követe lett. Az útvonal, amelyen az angolok a hajdani császárvárosba érkeztek, a későbbiekben is igen fontos volt számukra. A Baltikumban, valamint Európa déli végein, a Földközi-tenger medencéjében messze keletre előretörő angol kereskedelmi vállalkozásokat kötötte össze ez a román vajdaságokon, Podólián, Lengyelországon át vezető út. De többnyire ezt az utat választották a diplomaták és a hivatalos iratokat vivő futárok is. Ezért nem volt hát mindegy sem az angol politikusoknak, sem a kereskedőknek, hogy az 1591 óta az Oszmán és a Habsburg Birodalom között izzó feszültség, 1593-ban lángra lobbanva milyen területeket fog felégetni. Megállítják-e a háborút a Kárpátok ormai, vagy a lángok azokon átcsapva elnyelik a román vajdaságokat is? Távol tudja-e tartani magát a tűztől Lengyelország? A keresztény szolidaritás eszméje, a Magyar Királysággal évszázadokon át ápolt kapcsolatok a háborúba lépés mellett szólhatnak. De a magyar királyi koronát már Habsburg uralkodó viseli, és ez a di-

²⁰ „Baron Lazarius Svenulius thinks much of Batory’s education, talent, prudence, industry, vigilance.” Richard Bruce Wernham (edit.): State Papers Foreign 1577–1578. London, 1980. Nr. 258. 194. (S.P.F.)

²¹ „The Turkes was never more peaceful than now, since he has gained the kingdom of Poland, which seems to open to them all the way to Saxony and Silesia.” S.P.F. Nr. 258. 194.

²² Báthory István és III. Murád békeszerződésének latin másolata megtalálható: Bécs, HHStA Polen I. 34. 1577. június 26-ai keltezéssel. III. Murád szultán szerződéslevelét (1577. június 17.) a török példányát magyarul kiadta: Papp Sándor: Keresztény vazallusok az Oszmán Birodalom észak-nyugati határainál. Aetas 2002/1. 87–91. A teljes szerződés szövegét valamint a királyi megerősítést lásd: Kołodziejczyk, 2000. 269–283. A két dokumentum összevetése a további kutatások feladata lesz.

²³ „We regret to hear of your afflicted state, and should be most ready to relieve you, but for two things; one touching our good faith, the other our policy. For the first, your town is, as you are aware, subject to the King of Poland, by ancient treaties our friend and allye, so that it might seem harsh and unprecedented if we were to aid you when you are in arms against your prince...” I. Erzsébet Gdansk városának 1577. szept. S.P.F. 1575–1577. Nr. 248. 184.

²⁴ Báthory István szabad kereskedelmet biztosító oklevele Varsó, 1578. ápr. 9. S.P.F. 1577–1578. Nr. 781. 608–609.

nasztia nemrég a lengyel koronáért is kinyújtotta a kezét. Ráadásul Lengyelország szeretne kijutni a Fekete-tenger partvidékére. Ahhoz azonban, hogy a moldvai román vajdaságban stabilan megvethesse a lábát, a törökkel kell alkudoznia; hogy biztonságban legyen a tatártól, szintén az oszmán politika segítségére van rászorulva, és akkor még ott vannak a mindig nyugatalankodó kozákok és az állandóan katonai fenyegetést, kihívást jelentő Moszkva, mindez a török–keresztény háborútól való távolmaradás mellett sorakoztatott fel súlyos érveket.

Visszatérve Barton 1593. december 23-ai jelentéséhez, nyugodtan kijelenthetjük, hogy az angol követ nem véletlenül figyelt fel a Lengyelországot érintő hírekre. Szinte azonnal, nem is kellett további utasításra várnia, kész volt az angol diplomácia válasza a kialakult helyzetre, közvetíteni kell a háború felé sodródó államok között.²⁵ A kérdés csupán az, hogy a hadviselő felek közül kik lesznek, akik elfogadják az angolok békeközvetítésre tett ajánlatát? Esetleg a lengyelek, ahogy ezt korábban is tették?

Az idézett jelentésben az angol diplomata egyéb rendkívül fontos és érdekes információkat is közöl: „Amit méltóságod a lengyel király tizenötezer talléros ajánlatával kapcsolatban írt, amit Szinán pasának tett, arra az esetre, ha nekem sikerülne békét szereznem a lengyel király és a Nagyúr között, méltóságod tanácsára mellőztem ennek a fizetségnek a kérését, ahogy erről méltóságod is meggyőződhet a mellékelt leveleim másolataiból, amelyeket a királyhoz és kancellárjához²⁶ írtam...”²⁷ Tizenötezer tallér, tehát ennyi volt a béke ára, ráadásul London közvetítésével, mert Barton a „lengyel király ajánlatát” nem közvetlenül Lengyelországból, hanem Londonból tudta meg. Ezek a sorok arról tanúskodnak, hogy a lengyelek és a törökök között már megindultak a tárgyalások, amelyekben, minden jel szerint, az angol diplomácia is jelentős szerepet vállalt. Barton egyenesen saját feladatának tekinti, hogy a szultán és a lengyel király között békét teremtsen. Természetesen a békét ebben az esetben átvitt értelemben kell értenünk, hiszen a Lengyel Királyság és az Oszmán Birodalom között nem volt tényleges hadiállapot. Szinán pasa vádaskodásait, hogy a lengyel király is okozója a kirobbanó háborúnak, egyszerű tárgyalási taktikaként kell értelmeznünk, hiszen Isztambul sem akarta a lengyeleket Rudolf császár szövetségesevé tenni. Ez a jelentés azonban azt is bizonyítja, hogy a háború időszakában hangoztatott angol békeközvetítési szándék nem volt üres diplomáciai szólam. Lengyel–török viszonylatban az angolok valóban aktív részesei voltak a két fél között zajló tárgyalásoknak.

Barton következő jelentései azt is elárulják, hogy melyek voltak a két állam között a legtöbb problémát okozó kérdések. 1594. február 3-án²⁸ a magyarországi hadszíntérre rendelt tatár kán hadseregének lengyel területen való áthaladásának nehézségeiről ír. „A tatárokat ezen a tavaszon minden erejükkel Magyarországra rendelték, legkönnyebb átjárójuk a lengyelországi Podólián át lenne, de ahogy szintén értesítettem méltóságodat arról, hogy a lengyelek huszonöt-ezer katonát szereltek fel, hogy határaikat védelmezzék, és megtiltsák a tatárok átkelését azon az úton.

²⁵ Az angol békeközvetítésről: Várkonyi, Ae 2000/4. 115–116., Tóth Sándor László: A mezőkeresztési csata és a tizenöt éves háború. Belvedere Meridionale, Szeged, 2000. Illésházy Istvánt idézve: 167. (Tóth, 2000.)

²⁶ A lengyel kancellár Jan Zamoyski (1541–1605)

²⁷ „Concerning what your honor writes of the fiteene Thousand dollers promise made by the king of Poland to Sinan Bassa at such tyme as I concluded the peace betweene the king of Poland and the Grand Signior according to your Honor’s counsell I omitt not to sollicite the payment thereof as by the inclosed copies of some of my letters to the king and his chauncellor your Honor may precieve...” Edward Barton William Cecilnek 1593. december 23. uo. Nr. 6.

²⁸ A korabeli angol gyakorlat szerint ezt a jelentést 1593. február 3-ra dátumozta Barton, az új esztendő t március 25-től számították.

*Erről most a tatárok értesítést küldtek és panaszkodtak a lengyel király ellen, és most általános tanácskozás lesz arról, hogy a tatároknak merre is kell venniük az útjukat.*²⁹

1594-ben a magyarországi háború egyik kulcsfontosságú kérdése kétségtelenül a tatár sereg felvonulása volt. A tatár sereg Magyarországra vezető pontos útvonalát Ivanics Mária kutatásai tárták fel.³⁰ Gázi Giráj kán személyében először lépett krími kán Magyarországi területére. A Kárpátok hágóin átvezető szokatlan útvonal, bár rövidebb, de a hegyvidékhez nem szokott tatárság számára mindenképpen nagy próbatétel volt. Ivanics Mária több érvet is felsorolt amellett, hogy miért ezt az útvonalat jelölték ki a Portán a tatár sereg számára. Először is védeni akarták az Oszmán Birodalom területét az átvonuló sereg elkerülhetetlen pusztításaitól.³¹ Talán azt is mérlegelhették a szultáni tanácsban, hogy a kán által vezetett sereg megjelenése Erdély határainál az ingadozó fejedelmekre is nyomást gyakorolhat. A tatár sereg felvonulása valószínűleg a lengyeleknek szánt figyelmeztetés is lehetett. A Kárpátok mindkét oldalán, a lengyelek és a magyarok, igyekeztek lassítani, még nehezebbé tenni a tatárok előrejutását. Az átjárókat eltorlaszolták, a hágókat „bevágták”. Barton jelentésével ellentétben nem tudunk arról, hogy a lengyel csapatok megpróbálták volna fel tartóztatni a tatárokat. Magyar oldalon, Máramarosban Huszt kapitánya, Kornis Gáspár a seregnek élelmet, a kánnak ajándékot küldött. Az első nagyobb ütközetre az Álföldön, Monostor Pályinál került sor, a csatában a magyarok alulmaradtak, itt esett el Balassi Ferenc.

A tatárok felvonulását sem a huszonötezer lengyelről szóló hírek, sem egyéb, esetleges diplomácia próbálkozások nem tudták megakadályozni, legfeljebb késleltetni lehetett a főhadszínre felé vezető útjukat. Mindenesetre ahhoz még kellő időben megérkeztek, hogy Győr körülzárásában és török szempontból sikeres ostromában részt vegyenek.³²

Barton február 3-ai jelentésének van azonban egy másik fontos híre is: lengyel követ érkezését várják a szultáni városban.³³ A követség célja pedig nem lehet más, mint a barátság megerősítése a szultán és a király között. A követ érkezéséről szóló találgatások a következő, február 17-én keltezett jelentésben is folytatódnak. Újabb információkkal az angol ebben a jelentésben nem tud szolgálni, ezért a korábbi híreit foglalja össze, a követ hamarosan megérkezik, a lengyel király a baráti viszonyt szeretné megőrizni a szultánnal, valamint Szinán pasa számát a számára ígért tizenötezer tallérra.

Márciusban végre megérkezett a lengyel követ. Voltak olyan hírek, hogy egyenesen Szinán pasa táborába fog menni, de végül mégis csak a városba vonult be. Jövetele előtt három nappal levelet küldött Bartonnak, értesítvén őt pontos érkezéséről. Az angol diplomata hat embert és egy hintót küldött a lengyel követség elé, hogy a városon kívül fogadják, és így együtt, az angol követség alkalmazottainak kíséretében vonuljon be a Isztambulba. Most már pontosan megírhatta Londonba, hogy a lengyel követség célja a béke megerősítése valamint az, hogy a szultán tiltsa meg a tatároknak, hogy Podólián át menjenek

²⁹ „The Tartars were comanded to goe this spring with all their forces into Hungary, and that their easiest passage was to goe through Podolia of Polonia, but than alsoe I advertised your honor, how the Poles had provided twenty five thousand souldiers to guard the confynes and to prohibit the Tartars passage that way: of which the Tartars have now sent advice and complaynt against the king of Poland and conning to a generall consult what way the Tartars should take their passage.” Edward Barton William Cecilnek 1594. (1593.) február 3. uo. Nr. 12.

³⁰ Ivanics Mária: A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. a kán meghívása az 1594. évi hadjáratra: 62–63., a sereg útvonalának rekonstruálása: 65–70. (Ivanics, 1994.)

³¹ Ivanics Mária Kátib Çelebit idézi: „Néhogy azonban a tatár sereg iszlám országot tiporjon le, célszerűbbnek látszott, hogy Lengyelországon és az erdélyi határon vonuljanak át.” Ivanics, 1994. 66–67.

³² Ivanics, 1994. 75–82., Tóth, 2000. 154–163.

³³ „Néhány napon belül reméljük a lengyel nagykövet megérkezését.” „Wee expecting within these few dayes a great Embassador out of Poland.” Edward Barton William Cecilnek 1594. (1593.) február 3. uo. Nr. 12.

nek Magyarországra. Az előzetes híresztelések ebben az esetben nagy pontossággal jelezték a várható eseményeket.

Március 31-ei jelentésében Barton a tárgyalásokról nem tud semmi újabbat írni, ezért a lengyel követküldési szokásokról számolt be, majd a jelentéséhez egy négy nappal később írt utóiratban tájékoztatja Londont, hogy a húsvétot a lengyel és az erdélyi követ társaságában töltötte. Mindez azt jelzi, hogy az angol diplomata valóban szoros kapcsolatot igyekezett tartani a lengyel mellett az erdélyi követtel is. Az év hátralevő részében azonban már semmi érdemlegeset nem tudott jelenteni a lengyel–török tárgyalásokkal kapcsolatban. Ez valószínűleg annak is köszönhető, hogy az egyik legfontosabb kérdésben, a tatárok Magyarországra vezető útvonalában a Porta már meghozta a döntést, és ebben már nem lehetett befolyásolni. A lengyel politika pedig arra mégsem szánta el magát, hogy a tatárok podóliai átvonulását háborús oknak tekintse. Csak jó másfél évvel később, 1595 októberében bukkannak fel ismét lengyel vonatkozású hírek az angol követ jelentéseiben.

Az alkalmat a Portán bekövetkezett szultánváltás adta. 1595 januárjában meghalt III. Murád szultán, utóda III. Mehmed lett. Október 4-én datált jelentésében Barton az írja, hogy a lengyel király engedélyt kért, hogy követe az ajándékokkal bejöhessen a Portára, hogy gratuláljon az új uralkodónak trónra lépése alkalmából, és azért, hogy „*megegyezések azokat a privilégiumokat, amelyeket mindkét részről korábban szavatoltak.*”³⁴ A két állam között továbbra is a tatárok jelentik a feszültség forrását. Ahogy korábban, most is hírek keringenek arról, hogy a lengyelek válogatott csapatokkal készülnek határaik védelmére. Majd a november 22-i jelentésben Barton azt írja, hogy a lengyel kancellár, Jan Zamoyski „*hírnökeit küldte a Tatárokhoz, hogy a lengyel király a Nagyúr jó barátja volt, és ez ideig semmit sem tett a bitorodalm sérelmére,...*”³⁵ Vagyis a lengyelek nemcsak a Portán keresztül, nemcsak az angol diplomácia segítségét felhasználva, hanem közvetlenül is tárgyaltak a tatárokkal. Bár az angol követjelentésekben erre vonatkozó adatot nem találtunk, de más forrásokból tudjuk, hogy 1595-ben a lengyelek és a tatárok között igen komoly küzdelem zajlott Moldva birtoklásáért. Ez a küzdelem részben katonai csatározásokat, részben diplomáciai tárgyalásokat jelentett. Ennek eredményeként 1595 novemberére sikerült megegyezniük abban, hogy az erdélyi fejedelem szövetségesét, Ștefan Răzvan vajdát közös megegyezéssel lecserélik, és helyébe a lengyelek által támogatott Jeremiás Movilát állítják.³⁶ A csecsorai béke a tizenöt éves háború további eseményeire is döntő hatással volt. Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem ezután már nem volt képes megerősíteni befolyását Moldvában. A török ellen összekovácsolt erdélyi-havasalföldi-moldvai szövetséget súlyos veszteség érte Moldva kiválásával.

Az elkövetkező 1596-os év minden szempontból kiemelkedik, mind a tizenöt éves háború történetében, mind Edward Barton diplomáciai tevékenységét illetően. Ebben az évben hosszú idő után először ismét személyesen a szultán vezette seregét Magyarországra. A török sereg elfoglalta Eger várát, és a várostrom után a mezőkeresztesi csatában, a nálánál

³⁴ „...and to confirme the privileges on each part formerly granted.” Edward Barton Robert Cecilnek 1595. október 4. uo. Nr. 66.

³⁵ „The great Chancelor of Poland was ready with elect band of men to defend his passage, [...] and sent his messengers to the Tartars that the king of Poland was good friend to the grand Signior and hitherto had enterprised nothing to the preiudice of the Empire...” Edward Barton Robert Cecilnek 1595. november 22. uo. Nr. 70.

³⁶ Az 1595. október 21-én megkötött csecsorai (vagy másként csucsorai lásd. lengyel: Cecora, román: Țuțora) békéről: Zbigniew Wójcik: Historia Dyplomacji Polskiej. Tom. II. 1572–1795. Warszawa, 1982. 73. (Wójcik, 1982) a megegyezés dátumát október 22-re teszi: Ivanics, 1994. 87–88., Tóth, 2000. 185.

jobban felszerelt keresztény hadsereggel szemben is meg tudta őrizni pozícióját. Ezen a hadjáraton, a szultán meghívására az angol követ is részt vett.³⁷

Az év Barton számára a hadjáratra való szultáni meghívással és a lengyel–török tárgyalásokban való részvétellel kezdődött. III. Mehmed szultánt valójában a nagy visszatérő és rendkívül jó politikus, Szinán pasa nagyvezír beszélt rá, hogy az angol diplomatát vigye magával a magyarországi hadjáratra. Barton igyekezett elhárítani a török felkérést, de a szultán parancsával már nem ellenkezhetett:³⁸ „... a nagyvezír mérlegelve számos mentegetőzést, amelyeket annak indoklására adtam elő, hogy miért nem vonulhatok a Nagyúrral együtt a magyarországi háborúba, [majd] tájékoztatta a Nagyúrat arról a jó indulatról, amit az angol királynő mindig kinyilvánított ezzel a birodalommal szemben, valamint arról a jólétesültségről, amivel én mindig rendelkeztem a lengyel királlyal kapcsolatban, amiért is, éppen ezért semmiféle gyanakvás sincs arról a titokról vagy nyílt szívélyességről, amelyet az angol királynő a német császárral fejtart, és mert sok lehetőség adódhat a határokon a lengyel király minisztereivel való eredményes tárgyalásra, úgy ítélte meg, hogy szükséges, hogy a Nagyúr azonnali parancsot adjon nekem, hogy táborával együtt én is elinduljak...”³⁹ Szinán tehát azért ragaszkodik Barton jelenlétéhez, mert ismert volt előtte, hogy az angol diplomata szoros kapcsolatban áll a lengyel politikával. Az, hogy Barton hasznossá teheti magát a lengyel–török tárgyalásokon az igen hamar kiderült. 1596-ban a lengyel diplomácia nem volt könnyű helyzetben, Caetani bíboros, VIII. Kelemen pápa nunciusa mindent elkövetett, hogy Lengyelország csatlakozzon a törökellenes keresztény ligához, ellenszolgáltatásként még Moldvát is felajánlotta a lengyel királynak.⁴⁰ Minderre a későbbiekben még visszatérünk, de lássuk most ismét Barton szövegét! A városba érkezett lengyel követség tárgyalásain az angol diplomata is jelen volt, a tárgyalások során ő volt a tolmács, sőt Szinánnal önállóan is értekezett a lengyel ügyekről. „...néhány napja, hogy a nuncius a lengyel királytól megérkezett alkalom adódott, hogy a Nagyúrnak és a dívánuló pasáknak [felajánljam], hogy a lengyel király latinul írt leveleinek lefordításában használják fel igyekezetemet, mivel ők nem rendelkeznek mind a két nyelvben, a latinban és a törökben is képzett tolmáccsal, és ezért kívánságukban kielégítvén őket nemcsak azt tudtam meg, hogy mit végzett a Nagyúr a lengyel királlyal, de a levelek másolatát elvéve azt is, hogy mi a Nagyúr és a vezír pasa közös törekvése, emellett szintén tanácskoztam a vezír pasával a lengyel ügyekről és emlékeztettem arra a szokásos állandó kijelentésekre, hogy a lengyel király szilárdan ragaszkodik a birodalomhoz, amiben ezek mindig kételkedtek, de most ezt igaznak találván dupla köszönetben is részesültem, egyrészt a vezír pasától, másrészt a nunciustól is.[...] a vezír pasa [...] tanácskozott ezzel a lengyel nunciussal, hogy értesítse a lengyel királyt, hogy ezért az illő ragaszkodásáért, amit ezekben a vészterhes időkben ez iránt a birodalom iránt mutatott a Nagyúr hajlandó megengedni, hogy a lengyel király erőit Huszt és Mun-

³⁷ Az 1596-as év eseményeit történetírásunk már sok szempontból feldolgozta, az év eseményeinek elemzését, most nem tartjuk feladatunknak. Legutóbb: Tóth, 2000. 186–262.

³⁸ Barton magyarországi utazásáról és az előkészületekről: Várkonyi Gábor: Edward Barton konstantinápolyi angol követ jelentése az 1596. évi szultáni hadjáratról. Levéltári Közlemények, 2002/1–2. 177–199. (Várkonyi, LK 2002/1–2.)

³⁹ „... the visier Bassa weighing the severall excuses I made unto him for my not setting forth with the Grand Signior to the Hungarish warres, advised the grand Signior of the good affection the queen of England hath alwayes showed to this empire, and of the good intelligence I have alwayes had with the king of Poland. Wherefore because noe suspicion [suspition] is extant of any secret or open favor which the queen of England beareth to the german Emperour and because many occurences may happen of profitable conference with the king of Poland his ministers upon the confynes, hee esteemed itt necessary that the grand Signior should give expresse order for my setting forth with his campe ...” Edward Barton Robert Cecilnek 1596. február 12. uo. Nr. 77.

⁴⁰ Cernovodeanu, 1989. 439–440.

*kács ellen küldje, amely két vár az erdélyi fejedelemezhez tartozik a lengyel határon, elfoglalva az említett várakat a Nagyúr beleegyezék, hogy azok mindig a lengyel koronától függjenek,...*⁴¹

Ez a február végi jelentés rendkívül fontos számunkra. Nemcsak azt bizonyítja, hogy az angol követ valóban aktív részese volt a lengyelek és a törökök között zajló tárgyalásoknak, hanem azt is, hogy a pápai ajánlattal szemben, ami kizárólag Moldvára vonatkozott, a Porta merészebb javaslattal állt elő. A Kárpát-medencén belül is elnázta a lengyel érdekek érvényesítését. Munkács és Huszt lengyel megszállásának engedélyezése szorosan illeszkedik az elmúlt év őszi eseményeinek sorába, amikor is a Porta hallgatólagosan beleegyezett, hogy Moldvában Gázi Giráj kán és III. Zsigmond lengyel király közösen lépjenek fel. Mivel a tatárok és a lengyelek 1595 októberében egymással békét kötöttek, így a Kárpátok mindkét oldalán biztosíthatóvá vált egy esetleges újabb Magyarország elleni tatár felvonulás útvonalá. Huszt, amint láttuk már 1594-ben a tatárok felvonulási útvonalába esett. Ha ez a vár Munkáccsal együtt esetleg lengyel kézbe kerülne, akkor ez azt jelentené, hogy a tatárok felvonulási útvonalát át lehetne helyezni, nem lenne szükség arra, hogy Konstantinápoly éléskamrájának számító Havasalföldön keresztül vonuljanak Magyarországra. Ezzel, a két vártartomány megszállását megengedő elvi hozzájárulással az oszmán politika nemcsak „ráígért” a keresztény koalíciót képviselő pápai ajánlatra, hanem rendkívül ravaszul, és tegyük hozzá kifinomult diplomáciával igyekezett egymással szembe fordítani Lengyelországot és Erdélyt. Nyilvánvalóan nem lehettek rejtve a törökök előtt az erdélyi–lengyel kapcsolatok, és bizton tudtak a két állam vitás kérdéseiről is. Ilyen volt például Moldva, amelyet mind a két állam igyekezett hatókörében tartani. Lengyelország éppen a tatárokkal megegyezve került lépéselőnybe Moldvában az elmúlt évben, okafogyottá téve a pápai ajánlatot, akkor, amikor az még el sem hangzott, és meggyengítve ezzel a Báthory Zsigmond fejedelem által gondosan felépített törökellenes szövetség erejét. Mindezt talán honorálni is akarta a török politika, amikor a két, Erdélyhez illetve a királyi Magyarországhoz tartozó vár fölött elismerte a lengyel király érdekeltségét.

Más feltételezés szerint e két, eredetileg magyarországi vár Lengyelországhoz engedése egyenes folytatása lenne I. Zsigmond és II. Szulejmán megállapodásának, amikor is a két állam határát a Dnyeszter magasságában jelölték ki.⁴² Ezáltal egyértelművé vált volna, hogy az Erdélyi Fejedelemség az Oszmán Birodalom érdekszférájába tartozik, míg a Lengyel Királyság hatalma Moldvára és a Kárpátok karéján belül a Huszt – Munkács vonaltól északra eső területekre terjedne ki.

1596-ra véglegessé vált, hogy Lengyelország nem lesz tagja a törökellenes keresztény koalíciónak. Barton 1596. június 27-ei jelentésében világosan meg is írta: a lengyel parlament nem szakít a szultánnal, és ezt több európai állammal is közölték.

⁴¹ „... few dayes since arriving a Nuncio from the king of Poland occasion was offered to the grand Signior and viceroyes to use my industry in the interpretation of the king of Poland his letters writt in Latine unto them, because they have noe interpreter who is skillfull of both the Latin and Turkish tongue: and therefore satisfying them in their request I not onely knew what passed betweene the king of Poland and the grand Signior but tooke copy of the letters which is the inclosed the tenor of that to the grand Signoir and the visier Bassa being all one: besides which alsoe having conference with the visier Bassa concerning the Polish affayres, I brought into his mynd the continuall assertion I used of the king of Poland his firm affection to his Empire, which these alwayes doubted of, but now finding true I received double thankes therefore as well from the visier Bassa as alsoe the Nuncio.[...] the visier Bassa [...] hath conferred with this Polish Nuncio to advertise the king of Poland that for the good affection hee sheweth to this Empire in this troublesome tyme the grand Signior is contented to license the king of Poland to send his forces against Hust and Molcask two castles belonging to the prince of Transilvania upon the confynes of Poland and conquering the said castles the grand Signior is contented they shall be dependent [...] the crown of Poland, ...” Edward Barton Robert Cecilnek 1596. február 28. uo. Nr. 78.

⁴² Wójcik, 1982. 74.

1596 elején az angol diplomata kétségtelenül eredményesen működött a lengyelek és törökök közötti tárgyalások során, de az igazán nehéz és bonyolult feladat csak ezután következett. Amint láttuk, Szinán pasa tanácsára a szultán kifejezetten megparancsolta, hogy az angol követ csatlakozzon a Magyarországra induló török sereghöz. Bartonnak egyedül kellett dönteni, nem számíthatott London utasításaira, hiszen mire megérkezhetett volna tanácsot kérő leveleire a válasz, már rég a szultán mellett kellett vonulnia Magyarországra felé.⁴³ A helyzete rendkívül kényes volt, mert a „kereszténység javára” tevékenykedő követ könnyen a „kereszténység ellenségének” oldalán találhatta magát. Barton jelentéseiben több érvet is felhoz amellett, hogy meggyőződése ellenére miért is döntött mégis az utazás mellett. Legfontosabb természetesen az, hogy nem mondhatott ellent a szultán akaratának, majd megemlíti, hogy a szultán mellett továbbra is a kereszténység javára működhet. Nyomatékkal esett a latba a lengyelekkel folytatott tárgyalása. Ezzel bizonyíthatta, hogy szolgálatait egy keresztény állam már hasznosnak találta, sőt igazolhatta a többször is hangoztatott angol békeközvetítési szándék sikerét is. A június 27-én kelt jelentésében már egyenesen arról ír, hogy mivel nincs senki az egész birodalomban, aki a latin és a török nyelvet beszélné, szüksége van rá a szultánnak, de ő természetesen mind a két fél javára kamatoztathatja tudását.

Nem célunk most, hogy Barton magyarországi útját részletesen ismertessük, csak az Eger ostromló török táborba pillantsunk be egy röpké pillanatra! Az angol diplomata részletes leírása az ostromról régóta ismert.⁴⁴ Jelentését némileg lerövidítve és átdolgozva 1625-ben Londonban meg is jelentették.⁴⁵ Fodor Vera fordításában már magyarul is olvasható.⁴⁶ Azonban ebből, az 1625-ben megjelentetett szövegből éppen jelen vizsgálódásaink szempontjából fontos részt hagytak el. Eger alatt a török táborban lengyel követek érkeztek a szultánhoz, akiknek céljáról és fogadtatásukról a következőket írja Barton: *„Eger alatt a Nagyúrhoz egy lengyel követ érkezett, akinek ura kettős játékot játszik: a követség elsődleges célja ugyanis az volt, hogy kieszközölje a Nagyúrnál, adjon különleges parancsot a tatár fejedelemnek, hogy a mostani, Magyarországra való utazása alkalmával ne lépje át sem Podólia, sem Moldva, sem Lengyelország más részeinek határát, mert Lengyelország királyának hadai fegyverben vannak a kozákokkal szemben, és ha találkoznak a tatár sereg bármely részével, és összecsapásra kerül sor, ami valószínű, akkor az ne okozzon bonyodalmat a [Nagyúr] birodalma és a lengyel királyság között, amennyiben a Nagyúr magyarországi terveinek hátráltatásaként értelmezné a tatárok feltartóztatását. De már mielőtt ezt a követet elküldték, jól tudta Lengyelország királya, hogy a tatárok közelednek, és felkészült a feltartóztatásukra, ami meg is történt, úgy, ahogy eltervezte: a tatárokat a Nyeszter⁴⁷ folyón való átkelés közben, amikor egy részük csónakokban, mások szokásuk szerint a lovaik farkába kapaszkodva úszva kísérelték meg az átkelést, megtámadták a lengyel katonák elrejtőzött felderítői, akik kozák álruhában tutajokra szálltak, és hamar legyőzték a vízen lévő tatárokat: valamennyit levágtak vagy fogságba ejtettek – ezek között volt a tatárok főbírája is. Az elsőként átkelő – köztük a fejedelem⁴⁸ is – bizony csak nagy veszély és veszteségek árán menekültek meg; akik a túlsáron maradtak, arra menekültek vissza, ahonnan jöttek. Mivel a lengyelek, akik tudtak az érkezésükről, nyolcnapi járőrföldes távol-*

⁴³ Barton magyarországi útjával most nem foglalkozunk részletesen, ezzel kapcsolatban lásd: Cernovodeanu, 1989., Fodor Vera: Angol tudósítás Eger ostromáról és a mezőkeresztési csatáról. Hadtörténelmi Közlemények, 35. 1988. 551–561., Várkonyi, Ae 2000/4. 121., uő LK 2002/1–2.

⁴⁴ lásd Kropf Lajos részletes ismertetését: Kropf, 1895.

⁴⁵ Samuel Purchas: His Pilgrims. London, 1625. 1354–1360.

⁴⁶ Fodor, im.

⁴⁷ Dnyeszter

⁴⁸ 1596-ban Gázi Giráj kán helyett testvére Feth Giráj kalga vezette a tatár csapatokat Magyarországra. A Kárpátokon való átkelést meg se próbálták. Belgrádnál csatlakoztak a szultáni sereghöz. Ivanics, 1994. 89–90.

ságban felégették a füvet, a tatárok nem találtak élelmet a lovaiknak, ezért gyorsan haza is tértek. Minderről a hírek három nappal azelőtt érkeztek meg a török táborba Eger alá, minthogy a lengyel követ odaért volna, és ezért mondtam Lengyelország királyáról, hogy kettős játékot játszik – hiszen bár ő volt a fő oka annak, hogy a tatárok magyarországi utazása meghiúsult, úgy tett, mintha erről mit sem tudna, és minden felelősséget a kozákokra hártott, mint engedetlen alattvalókra és lázadókra. A tatárok, akik főerőiktől megfosztva arra kényszerültek, hogy Vidinben, egy, a Fekete-tengernél található thrákiai városban maradjanak, és nem tudták segíteni a Nagyurat magyarországi háborújában,⁴⁹ mindenért, ami köztük és a lengyelek között történt, Lengyelország királyát és annak főkancellárját okolták. A lengyel követet a Nagyúr, a nagyvezír és a főminiszterek nem is fogadták bizalommal, amiről én titokban értesültem, mert a nagyvezír igyekezett távol tartani a lengyel követőtől. Azt tanácsoltam neki, hogy a saját érdekében szálljon hajóra, és a Dunán utazzon Moldva felé, így elkerülve a barbár tatárok haragját, akikkel, semmi kétség, találkozna útközben, ha szárazföldön utazik – ezt a tanácsot megfogadva, kíséretével Belgrádban hajóra szállt, és haza is ért épségben.⁵⁰

Amennyiben Bartonnak igaza van, akkor III. Zsigmond lengyel király valóban kettős játékot játszott. Hiszen még egy év sem múlt el, hogy Moldvában megegyezésre jutott a krími kánnal. Az év elején pedig megkapta a Porta engedélyét, hogy Erdélyhez és a királyi Magyarországhoz tartozó várakat is megszállhasson. Azonban a lengyel politika is érezte, tudta, hogy nem feszítheti már tovább a keresztény szolidaritás húrját. Külpolitikai érdekei úgy kívánták, hogy az Oszmán Birodalommal továbbra is fenntartsa a békét, de a tatár segédcsapatok Erdélyre, Magyarországra való átengedése, sőt átsegítése talán már túl sok lett volna. A helyzetet a kozákok, vagy inkább, ahogy Barton is gondolta, a kozákoknak öltözött lengyelek oldották meg.

Az angol jelentésben sok pontatlanság és bizonytalanság is van, ezek felderítése a további kutatások feladata. Kérdés többek között, hogy miért nem engedték Bartonhoz a lengyeleket, amikor még az év elején az ő segítségét vették igénybe? Ezért is írja Barton, hogy értesüléseit titokban szerezte. Esetleg megmagyarázhatja Barton mellőzését, hogy tavasszal elhunyt Szinán pasa, akiről a követ úgy emlékezett meg, hogy nagy embert veszített vele a birodalom, munkáját aligha tudja folytatni bárki is, de halálával az angol királynő is elveszítette egyik legfontosabb barátját.⁵¹ Szinán utódáról, Damad Ibrahim pasáról ráadásul Bartonnak lesúlytó véleménye volt, csekély értelmű, tehetségtelen embernek tartotta, aki még csatát sem látott.⁵² Azonban a lengyelekkel folytatott tárgyalások során Barton tudására szüksége lehetett Ibrahim pasának is. Azt, hogy miért nem vette igénybe jelenleg csak találgathatjuk. Ibrahim pasa feltehetőleg önállóan akarta intézni a birodalom külügyeit, idegen nemzet(ek) bevonása nélkül, úgy gondolhatta, hogy a lengyelekkel folytatott további tárgyalásokhoz már nincs szüksége az angol követ szolgálataira. Elképzelhető, hogy személyes ellentét is volt köztük, legalábbis ez érezhető Barton lesúlytó véleményéből.

Barton 1597-ben már újra Konstantinápolyban volt, de nem ismerünk olyan adatot, hogy a lengyel–török diplomáciai érintkezésekben ebben az évben is szerepe lett volna. Pedig a tárgyalások nem szakadtak meg. A Stanisław Gólski által vezetett követség a korábbi tárgyalások fonalán haladt. A szultán elé terjesztett kéréseiket III. Mehmed Zsig-

⁴⁹ Gázi Giráj kán 1596-ban Szilisztrében maradt, amennyiben az ő seregét tekintjük főszeregnek, testvére egy kisebb sereggel csatlakozott a szultánhoz, tehát Barton állításával szemben a tatárok, igaz kisebb sereggel, de részt vettek az 1596-os hadjáratban. Ivanics, 1994. uo.

⁵⁰ Edward Barton jelentése a magyarországi hadjáratról Robert Cecilnek 1597. január 5. London, Public Record Office SP 97/3 fol. 147–159.; Várkonyi, LK 2002/1–2. 183.

⁵¹ Barton 1596 március 24-re teszi Szinán halálát, erről március 31-én keltezett jelentésében számolt be. Barton Robert Cecilnek, 1596. márc. 31. In. Poór János (szerk.): Kora Újkori Egyetemes Szöveggyűjtemény Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 428. (Bóna Eszter fordítása)

⁵² uo.

mond királyhoz frott leveléből ismerjük.⁵³ A követ mindenek előtt kifejezte, hogy a lengyel király hűségese maradt a Portához, még akkor is, ha más uralkodók éppen az ellenkezőjére csábították. Hűségének bizonyítéka, hogy a moldvai „felkelés” idején segített helyreállítani a rendet ebben az országban. Mindezek után a király arra kéri a szultánt, hogy újítsa meg a szövetséget, ahogy az Murád szultán idejében megkötöttet. A követ azt is bejelentette, hogy az oláh vajdákat a király akarja kinevezni, de a Porta továbbra is ugyanazt az adót kapná, mint eddig. A király azt is kéri, hogy Erdély elfoglalása után a szultán oda ne nevezzen ki beglerbéget, hanem a királlyal közösen állítsanak vajdát az ország élére. Végül pedig, ahogy ezt már megszokhattuk, a lengyel király Husztot, Munkácsot és Kassát kéri.

A szultáni válasz a várak ügyében, ahogy eddig is, jóváhagyta a lengyelek kérését, de Havasalföld ügyében a krími kánhoz utasította a lengyeleket, Erdélyben pedig fenntartotta a maga számára a vajda kinevezésének jogát.

Barton 1598 elején a városban kitört pestisjárvány áldozata lett. Közvetlenül halála előtti diplomáciai tevékenységéről keveset tudunk. Feltételezhető, hogy amíg a betegség le nem döntötte lábáról, a szokásos energiával igyekezett intézni a követség ügyeit. Tudjuk, hogy megpróbálkozott a Habsburg és az oszmán politika közötti közeledés elősegítésével, követét Budára is elküldte, de semmiféle eredményt nem ért el vele.⁵⁴ Utóda egyik titkára, Henry Lello lett. Az ő jelentései között maradt fenn az a rövid, alig egy oldalas irat, amely a lengyel – török tárgyalások pontjait tartalmazza. Az irat keltezetlen, pontosan nem tudjuk, hogy mikor keletkezhetett, de tartalmából ítélve az 1597 novemberi lengyel–török tárgyalások után és az 1598. augusztus 4-én kiadott szultáni szerződéslevelével⁵⁵ közötti időszakban készíthették. Az irat tíz pontban sorolja fel mindazt, amiről már az elmúlt években részleteiben tárgyalt egymással a két fél.

„A törökök és Lengyelország közötti szerződés pontjai

A barátság és szerződés a lengyel király öfelsége és a Nagyúr között az alábbi feltételekkel jöjjön létre: Először, hogy a Nagyúr kegyesen elismeri, hogy Moldva és Havasalföld tartományok a lengyel király öfelsége alá tartoznak, aki tetszése szerint rendelkezik velük és kormányozza azokat.

Másodsor, hogy ha a Nagyúr háborút akar indítani a német császár ellen, ne vezesse a seregét Munkács, Huszt és Kassa irányába, és ne támadja meg a császárt ezen irányból, mert e helyek korábban a lengyel király alattvalói voltak.

Harmadszor, hogy a Nagyúr Erdélyt, vagy más, Lengyelországgal határos tartományt elfoglalva, az említett tartományokba keresztény kormányzót nevezzen ki, a lengyel király tetszésének megfelelően, aki ügyeljen a Nagyúrral való kölcsönös barátságra, és kormányozza az országot bölcsen és békésen, a követek és a kereskedők biztonságos átutazása érdekében.

Negyedszer, hogy a tatárokat valamint bármelyik fél köznyugalmának ellenségeit Bendírből, Akermanból és a Podóliával határos területekről távolítsák el.

Ötödször, hogy a Nagyúr adjon a tatárnak azonnali parancsot, hogy ezentúl soha többé ne támadja meg Lengyelországot, mert az első alkalommal amikor a tatárok megtámadják a lengyel király területeit, az össze fogja gyűjteni minden seregét és lerohanja Tatárszágot, és e jelen nyilatkozat szerint ne háboríthassa és sérthesse meg a békét és barátságot a Nagyúr és a lengyel király között.

Hatodsor, hogy a Nagyúr ne nevezze ki magát az ochacói⁵⁶ területek urának, mert ez a cím a lengyel király öfelségét illeti meg.

⁵³ III. Mehmed szultán III. Zsigmond királyhoz 1597. november 1–10. in Zygmunt Abrahamowicz: Katalog Dokumentów Tureckich. Warszawa, 1959. 228–229. Nr. 237.

⁵⁴ Cernovodeanu, 1989. 443.

⁵⁵ A szerződéslevelre Papp Sándor hívta fel a figyelmemet, szívességét ezúton köszönöm. Kiadta: Kolodziejczyk, 2000. 313–323.; rövid kivonata: Abrahamowicz, 1959. 234. Nr. 242.

⁵⁶ Oczaców – Hoçakov – Özü, (Ukrajna) kikötő a Fekete-tenger északi partvidékén.

Hetedszer, hogy a Nagyúr a lengyel királyt, ha ír neki, ne Lech Kiralnak szólítsa, ami lengyel királyt jelent, hanem Lech Padiszának, ami a Lengyelország császárárt jelenti.

Nyolcadszor, hogy az ismaeli⁵⁷ tartományt, amely korábban Moldva fennhatósága alá tartozott, és amelyet Áron, volt moldvai fejedelem nem régiben felégetett és elnéptelentett többé ne a törökök építsék fel és népesítsék be, hanem mindörökre maradjon Jeremiás moldvai fejedelem fennhatósága alatt, és az ő keresztény alattvalói lakják.

Kilencedszer, hogy a Nagyúr üzzön el a városból [ti. Konstantinápolyból] minden keresztény fejedelmet vagy bárki mást, aki a moldvai vagy havasalföldi fejedelemségre áhítozik, mint az említett tartományok nyugalmának háborítóit, és különösen, hogy a Nagyúr szigorúan büntesse meg Janculót a volt moldvai fejedelem fiát.

Tizedszer, hogy a Nagyúr vegye el Cibucy⁵⁸ tartományt a tatároktól, és adja azt vissza, amint az a régi időkben volt a moldvai fejedelemnek.⁵⁹

A szerződés pontjai mind lengyel, mind oszmán szempontból két fontos célkitűzést szolgálnak. Az első a Fekete-tenger nyugati medencéjében 1595–97 között kialakult hatalmi helyzet konzerválása, a második pedig a Kárpát-medencén belül húz határvonalat a lengyelek és az Oszmán Birodalom közé.

A lengyelek azon igyekezete, hogy megvessék lábukat a Fekete-tenger partvidékén, a Krími Kánság, a Porta és részben az Erdélyi Fejedelemség terveivel is ütközött. A tizenöt éves háború kedvező körülményeket teremtett a lengyel törekvések számára. Zamoyski kancellár ösztönösen is felismerte, hogy a háborúból való kimaradás fejében a Porta elnézheti a lengyelek térhódítását a román vajdaságokban, ahogy ez Moldvában megtörtént 1595-ben. A Fekete-tenger nyugati medencéje 1595 és 1597 között a tizenöt éves háború mellék hadszínterévé vált, ahol a csatákat csak kisebb részben vívták katonák, inkább a diplomatáké volt a szerep. Véleményünk szerint Báthory Zsigmond nemcsak azért veszíti el Moldvát, mert nem volt elég hadereje, hogy az általa támogatott Ștefan Răzvan vajdát megvédje, hanem azért, mert diplomáciája volt elégtelen a vajdaság megtartására. A lengyel krími tatár–oszmán együttműködést nem tudta hatásos ellenlépésekkel, kezdeményezésekkel, diplomáciai akciókkal megbontani. Báthory Zsigmond külpolitikája még az ellenségesnek nem mondható Lengyelországgal szemben is csődöt mondott, és nem működött a családi kapcsolatrendszer sem. Ami a tatárokkal való tárgyalásokat illeti, eddigi ismereteink szerint 1597 novemberében sem az erdélyi fejedelem, hanem a krími kán kezdeményezte a kapcsolatfelvételt. De ekkor már késő volt, hiába indult erdélyi követség a Krímbe, amíg tárgyaltak Báthory Zsigmond 1598 márciusában lemondott trónjáról. Ahogy Ivanics Mária megjegyezte Báthory Zsigmond a „pillanatnyi veszély elhárítására kezdett tárgyalásokba törökkel–tatárral”, vagyis sajnos semmiféle céltudatosság sem figyelhető meg a tatárokkal elkezdett diplomáciai kezdeményezéseiben, hacsak nem az időhúzás.⁶⁰ Pedig Gázi Giráj kánnal lehetett volna tárgyalni, ahogy ezt a lengyelek bebizonyították.

A lengyel politika kiválóan használta fel érdekei érvényesítésére az angol diplomácia támogatását. Láttuk, hogy sok esetben az oszmán–lengyel kapcsolatok közel sem voltak olyan zökkenőmentesek. Azonban minden esetben megtalálták a közös érdekek felé vezető utat.

Huszt, Munkács és Kassa oszmán részről való felajánlását a lengyel koronának viszont egészen más szempontok alapján kell értékelnünk. Míg a Kárpátokon túl, Moldvában a lengyel király ténylegesen is rendelkezett hatalommal, addig a Magyar Királyság területén ez inkább csak jelképes lehetett. Elképzelhetetlen, hogy Kassa esetleges lengyel megszállása ne okozott volna konfliktust a mindenkori magyar királlyal. Oszmán oldalról ez az ajánlat

⁵⁷ Ismail (Románia)

⁵⁸ Feltehetőleg: Cibulevka (Moldáv Köztársaság) Dnyeszter menti település.

⁵⁹ London, Public Record Office, SP 97/7 fol. 183.

⁶⁰ Az erdélyi–tatár szövetségről: Ivanics, 1994. 100–121.

szerves részét képezi annak az elképzelésnek, hogy a Magyar Királyság meg nem szállt északi területeiből valamiféle kis államocskát kreáljanak. A történetírás ezt az oszmán elképzelést a „Kassai vajdaság” vagy „Orta Madzsar” néven ismeri.⁶¹ Mindezt azzal kell kiegészítenünk, hogy az oszmán politikának az a közismert gyakorlata, hogy határai mentén vazallus államokat hozzon létre, és ennek megfelelően kísérletezett a Magyar Királyság megmaradt területeinek különböző hatalmi struktúrákba rendezésével nem tekinthető egy merev, az európai hatalmi viszonyokat figyelmen kívül hagyó oszmán politikai sajátosságnak. Éppen ellenkezőleg, a lengyel–török szerződés azt bizonyítja, hogy az oszmán politika rendkívül érzékenyen reagált a hatáiraival szomszédos területeken, régiókban bekövetkezett hatalmi változásokra. Pontosan tisztában volt a különböző európai államok hatalmi törekvéseivel, jelen esetben Lengyelországnak a Fekete-tenger medencéjében a Balkán felé irányuló expanzív politikájával. A tanulmányunk elején, a Barton által említett 15 ezer tallér, amit a lengyel király fizetne a békéért rendkívül félrevezető adat, mert azt sugallja, hogy Lengyelország mindenáron, még megvesztegetéssel is, de szeretné fenntartani a békét az Oszmán Birodalommal. Lengyelország valóban érdekelt volt a béke megőrzésében, de ebben az esetben úgy véljük, hogy a békére leginkább a törököknek volt szüksége, katasztrofális lehetett volna az Oszmán Birodalomra nézve, ha Lengyelország belép a törökellenes koalícióba. A béke ára tehát nem a lengyelek által fizetendő 15 ezer tallér, hanem Moldva lengyel befolyási övezetként való elismerése volt. Mindezt kiegészítette a Magyar Királyság észak-keleti területeinek, a Kassa–Munkács–Huszt vonaltól északra eső régióknak az oszmánok által való felajánlása a lengyel király számára. A lengyel–török szerződés Észak-kelet-Magyarországot érintő kitételét értelmezhetjük úgyis, hogy ennek a területnek a megszállásáról a Porta lemondott, sőt azt átengedte egy keresztény államnak, Lengyelországnak.

A magyarországi és erdélyi vonatkozások tekintetében érdemes összevetnünk a békeszerződés angol nyelvű és az elkészült török dokumentum szövegét. Az angol dokumentumhoz képest az 1598. augusztus 4-ei békeszerződés török szövege kicsit másként fogalmaz: *„És kérelmezte [ti. a lengyel király], hogy az Erdély határánál lévő három várat, amelyek a bécsi királyhoz tartoznak, Kassát, Husztot és Munkácsot elfoglalhassa. Ha a lengyel király azt az ország-részt azelőtt elfoglalja, mielőtt azt én nem hódítom meg a győzdelmes erőmmel, a mi részünkről betörés és beavatkozás nem történik, maradjon az ő birtokában.”*⁶² Ezzel szemben az angol szövegben ezt így olvashatjuk: *„Másodszor, hogy ha a Nagyúr háborút akar indítani a német császár ellen, ne vezesse a seregét Munkács, Huszt és Kassa irányába, és ne támadja meg a császárt ezen irányból, mert e helyek korábban a lengyel király alattvalói voltak.”* A különbség szembeütő. A török békeszerződés egyértelműen kifejezi, hogy a felsorolt várak a magyar király országához tartoznak. A szultán ahhoz járul hozzá, hogy a lengyel király birtokba veheti az említett helyiségeket, de csak abban az esetben, ha azokat még oszmán hadak nem hódították meg. A törökök a terület először birtokba vevő jogát ismerik el. Még azt is hozzáteszik, hogy ezt a lengyel király kérelmezte. Az angol nyelvű szerződésmásolatot egészen más hatalmi szemszögből fogalmazták. A szöveg kifejezetten tiltja a törökök számára, hogy Kassa, Munkács és Huszt irányába támadjanak (*„a Nagyúr ... ne vezesse a seregét ... ne támadja meg ...”*). Az indoklásban pedig az szerepel, hogy az említett helyek korábban a lengyel király

⁶¹ Lele József: Erdély a tizenöt éves háborúban és a Porta. Aetas 1991/3–4. 108–109., Varga J. János: I. Rákóczi György és az „Orta Madzsar”. In Tamás Edit (szerk.): Erdély és Patak fejedelemszonya Lorántffy Zsuzsanna, Tanulmányok születésének 400. évfordulójára Sárospatak, 2000. II. 247–270.; uő Az „Orta Madzsar” szerepe Perényi Pétertől Thököly Imrérig: a nyugati irányú török hódítás metodikájához. In Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Budapest, 2002. 415–423.; Tóth Sándor László: A „Szináni ajánlat”. Oszmán vazallus államok létesítésének terve 1593-ban. Aetas, 2002/2. 97–111.

⁶² Kołodziejczyk, 2000. 323. A két szöveg eltérő fogalmazására Papp Sándor hívta fel a figyelmet, amit ezúton is köszönök.

fennhatósága alatt álltak. III. Zsigmond király politikusai a Jagelló continuitással érvelve igyekeztek meggyőzni a törököket.

A két szöveg közötti eltérés oka az, hogy az angol jelentéshez csatolt szerződés forrása a lengyel tárgyalódelegáció szövegvariánsa volt. Természetes, hogy a lengyelek saját hatalmi érdekeiket határozottabban megfogalmazó szöveget készítettek. Izgalmas az alá-főle rendeltségi viszonyt kifejező szavak használata. A török szerződésben a lengyel király *kérelmére* engedélyezik a várak lengyel megszállását, míg a lengyel forráson alapuló szövegben erről egyáltalán nincs szó.⁶³

A Kassától Hincsig terjedő régió, melynek lengyel megszállását a Porta nem ellenezte, nagyjából megegyezik annak a hét vármegyének a területével, amelyet a 17. század során az erdélyi fejedelmek hosszabb-rövidebb ideig, megszakításokkal fejedelemségükhöz csatolhattak. De találhatunk más érdekességeket is. Ez a terület foglalta magába a legjelentősebb Rákóczi birtokokat, és ez az országrész adja majd a 17. század utolsó harmadában Thököly Imre Felső-Magyarországi Fejedelemségének jelentős részét.

Itt kell visszatérnünk, egy gondolat erejéig az Eger alatt táborozó Bartonhoz, pontosabban az ideérkező lengyelekhez. Nem kizárható, hogy a lengyelek célja az volt, hogy megtudják, milyen terveket fontolgat a szultáni hadvezetés a vár elfoglalása után. Vajon nem tervez-e további előnyomulást? Hiszen akkor veszélybe kerülne a már korábban Lengyelországnak ígért Kassa vagy Munkács. De a nagyvezír és a szultán tartotta magát az ígéretekhez. Mezőkeresztesnél megakadályozták, hogy az egyesült királyi és erdélyi hadak visszafoglalják Egert, de Kassa irányába sem akkor, sem később nem vezettek támadó hadjáratot. 1596-ban a készülő lengyel–török megállapodást nem veszélyeztette semmi.

Ha rátekinünk a térképre, akkor még érdekesebb kép bontakozik ki előttünk. A három említett vár, illetve város majdnem pontosan egy ÉNY–DK irányú egyenes vonalán helyezkedik el. Ez az egyenes közel párhuzamos a Dnyeszter folyásával, ami a 16. század első felében éppen a lengyel–török befolyási övezet határa volt. Ha ezt az egyenest a Fekete-tenger irányába meghosszabbítjuk, akkor az Akkermanon áthaladva éri el a tengert, nagyjából megadva azt a határvonalat ameddig a lengyel befolyás Moldvában érvényesült. Moldva székhelye, Jászváros (Jași) ettől a vonaltól északra található. Nem történt más, mint a 16. század első feléhez képest a lengyel–török befolyási övezet határa a Dnyesztertől déli irányba toldódott el, és így már a Kárpát-medencét is elérte. Kassa-Munkács-Huszt azt a vonalat jelöli, ameddig a lengyel befolyási övezet határa a Kárpát-medencében terjedt. Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy a „Kassai Vajdaság” terve, mint oszmán politikai sajátosság, csak részben alkalmazható, és adhat magyarázatot a Királyi Magyarország északi területein bekövetkezett 16–17. századi hatalmi változásokra. A lengyel–török békeszerződés sokkal inkább megfelel annak az európai politikai és diplomáciai gyakorlatnak, mely az aktuális érdekek mentén, az erőegyensúly alapján rendelkezett a különböző régiók státusáról. Talán nem túlzás, ha kijelentjük, hogy a tizenöt éves háború első felvonásának nyertese – ha európai kontextusban értékeljük a hadi és diplomáciai eseményeket – az az Anglia, amely sikeresen védte meg vezető pozícióját a Portán és erősítette meg politikai befolyását Moldván át Lengyelorszáig, valamint az a Lengyel Királyság, amely elérte a Fekete-tengert, és az Oszmán Birodalommal közös határát jelentősen délre tolt.

Ezzel az 1598-as lengyel–török békeszerződéssel Észak-kelet-Magyarország, modern kifejezéssel élve, lengyel védőernyő alá került. Ez inkább elvi, mint gyakorlati jelentőséggel bírt, de kétségtelenül hatással volt mind Erdély, mind a Királyi Magyarország későbbi történetére is.⁶⁴

⁶³ A oszmán–lengyel diplomáciai tárgyalások mechanizmusáról: Kołodziejczyk, 2000. 68–85.

⁶⁴ Ezt a vonalat a lengyelek és a törökök is tiszteletben tartották az elkövetkező 17. század során is. 1644-ben a Varsóban tárgyaló Wesselényi Ferencnek arra a kérdésére, hogy nem félnek-e a lengyelek, hogy I. Rákóczi György az általa elfoglalt területet a törököknek fogja átadni,

MELLÉKLET

The terms of league between Poland and Turk

The amity and the league of the most mighty Kinge of Pouland with the Grand Signior may be recieved with the under written conditions.

Ffirst thatt the Grand signior friendly graunt thatt the provinces of Moldavia and Wallachia be dependent uppon the most mighty king of Pouland to dispose of the same and gouerment those att his own pleasure.

Secondly thatt the grand Signior entendinge warre uppon the Emperour of Germany do nott leade his forces or invade the Emperour by the way of Moncach, Hust and Cassovia bycause these places were formerly subiect to the King of Pouland.

Thirdly thatt the grand Signior conqueringe Transilvania or other province adioyninge to Pouland, thatt in the sayde provinces christian governours be after appointed att the choise of good likinge of 16⁶⁵ who may have care of the mutuall friendshipp with 105⁶⁶ and may govermethe the countries wisely and peacably for the saffe trafick and the passage of Ambassadors and marchants.

Ffourthly to remove the Tratars out of Bendir, Akerman, and the places adioyninge the fields of Podolia, and ennemies to the comon quitnes of eyther parte.

Ffthly thatt 105 give expresse comand unto the Tratar, thatt here after he never make incursion into Pouland for the first tyme the Tratars shall invade 16 his dominions he purposeth together all his forces togather and to enter and outrun all Tartary with by his present protestation, he requireth may be no disturbante or damedge to the peace and amity between 105 and 16.

Sixty that 105 doe nott intitle him selfe Lord of the fields of Ochaco bycause the title belongeth to the most mighty king of Pouland.

Seventhly thatt 105 writttinge to 16 do nott title him Legh Kiral which is kinge of Pouland butt Legh Padisza which is Emperour of Pouland.

Eightly that the province of Ismael havinge formerly hyn [!] under gouermenth of Bugdania and lately burnt, and dispopulet by Aron late Prince of Bugdania be no more builled nor inhabited by the Turkes, butt remain ever futurly under the Prince of Bugdania Jeremia, to be peopled and inhabited by his subiects christians.

Ninthly thatt 105 banishe out of the citty all christians Princes or others who pretend the gouerment of Princendome of Bugdania or Wallachia as disturbers of the quiet estate of those provinces, and in particular thatt 105 severly punishe the sonne of Jancolo lately prince of Bugdania.

The tenth thatt 105 take the province Cibucy out of the Tartars hands and returne itt as ancient tyme into the hands and gouerment of the Prince of Bugdania.

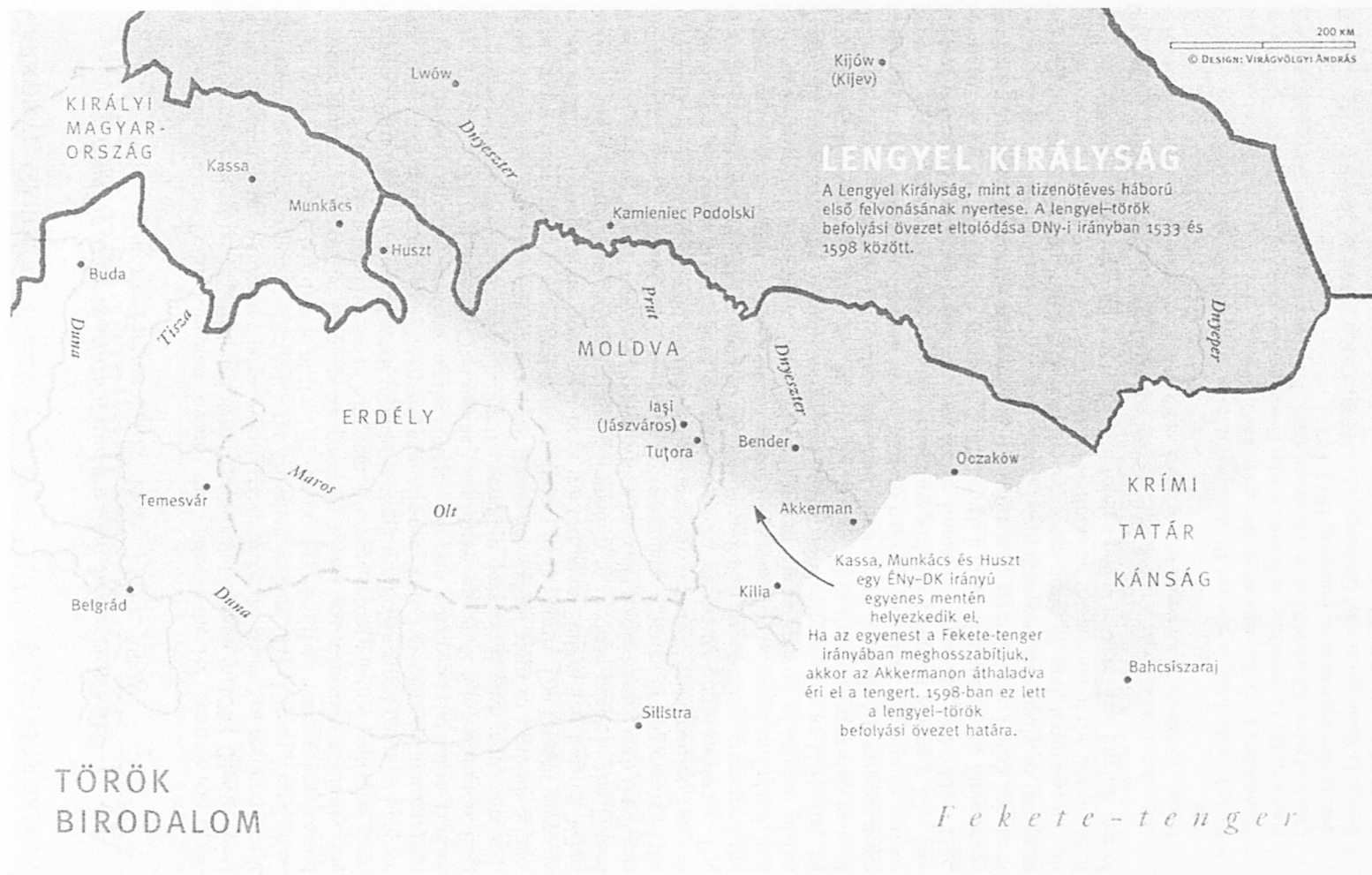
Articles the Ambassador of Poland his negotiation.

[London, PRO SP 97/7 fol. 183.]

IV. Ulászló király azt válaszolta, hogy ettől nem tartanak, mert a törököknek és a lengyeleknek régi szerződésük van arról, hogy a lengyelek, ha szükségesnek tartják Kassa, Munkács, Huszt várait is megszállhatják. Wesselényi Ferenc jelentése III. Ferdinándnak, Gdów, 1645. július 9. In Georgius Pray: *Epistolae procerum Regni Hungariae III. Posonii MDCCCVI.* 452–454.

⁶⁵ titkosítva: king of Poland

⁶⁶ titkosítva: grand Signior

VÁRKONYI, GÁBOR

*English peace mediation and the Polish-Turkish talks
during the Fifteen Years' War, 1593–1598*

The policy of the Polish Kingdom towards the Turks in the 16th century was determined by the 'eternal peace' concluded with the Ottoman Empire in 1533. The interests of the Kingdom in the Baltics and later towards the basin of the Black Sea required that it should not get into armed conflict with the Ottoman Empire. The Fifteen Years' War, which broke out in the last decade of the 16th century between the Ottoman Empire and Emperor Rudolph II, put the Polish peace policy to a hard test. Christian solidarity, the political traditions with the Hungarian Kingdom, the more recent relations with the Transylvanian Principality would all work towards pushing the Polish royal court to join the war on the side of the Hapsburg-Transylvanian alliance. This, however, did not happen. Polish interests pointed against joining the conflict. The paper discusses the Polish-Turkish talks between 1593 and August, 1598 on the basis of the reports of Edward Barton, English ambassador to Constantinople. During the period in question English merchants and, along with them, English foreign policy were taking determined steps to establish bridge-heads in the Levantine region as well as in the Baltics in the north. The English were trying to establish strong connections with both the Ottoman Empire and Poland. What could be more natural then, that the English intention to mediate peace in the Fifteen Years' War and the foreign policy of Poland, which basically wanted peace with the Porte, should meet? The English ambassador to the Porte regularly reported on the events of the Turkish-Polish negotiations, and on the various questions debated by the parties. Early in 1596 Barton was himself participant of the talks as an interpreter and a mediator. The most important items on the agenda of the Ottoman-Polish negotiations concerned the passage of Crimean Tartar auxiliary troops across territories that belonged to Poland, and the establishment of the Polish, Turkish and Crimean Tartar spheres of interest of the Rumanian voivodates. The English ambassador wrote confidently as early as 1596 that the King of Poland would not go to war against the Sultan. Thus the most important issue of the Fifteen Years' War from the Hungarian point of view was decided. Subsequent negotiations centred around the division of the western basin of the Black Sea among various powers. In that question Poland was also consulting with the Crimean Khanate. The Sultan was willing to recognize Polish interests in the Rumanian voivodate of Moldva. This, compared to the Polish-Turkish treaty of 1533, which had set the line of the Dniester as the border between the zones of interest of the two states, extended the Polish sphere of interest as far to the south as the Danube delta. The Sultan was also ready to recognize the jurisdiction of the Polish monarch over the territories north of, and, naturally, including, the towns of Kassa, Munkács, and Huszt. The items on the agenda of the last phase of the Polish-Turkish talks were known to English foreign policy makers. The English text of the agenda Polish-Turkish negotiations is attached in an appendix.